

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТА І СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ВИКОРИСТАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві обумовлено об'єктивною історичною необхідністю, воно розширює пізнавальні можливості слідчого і суду при розслідуванні і розгляді справ по суті. Необхідність подальшого розширення та поглиблення цих можливостей пов'язана з розвитком суспільства, науки і техніки, з ускладненням процесу доказування.

Під спеціальними пізнанням розуміють сукупність знань і практичних навиків, досвіду, які потрібні для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні. Спеціальне пізнання – такі знання, навички та вміння, що не мають широкого розповсюдження, тобто які не виходять за межі загальноосвітньої підготовки і звичайного життєвого досвіду та набуваються, з одного боку, в результаті професійної підготовки особи в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва на основі їх теоретичних, базових положень, а з іншої – в ході визначеної практичної діяльності, в процесі накопичення досвіду роботи.

Форми використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві традиційно кваліфікуються як процесуальні і не процесуальні.

Під процесуальними прийнято розуміти ті форми, які передбачені кримінальним процесуальним законом. На думку С. Тетюєва, «визначену форму використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві можна вважати процесуальною при наявності в сукупності трьох умов:

- 1) форма використання спеціальних знань визначена Кримінальним процесуальним законом;
- 2) процедура їх використання в даній формі регламентована Кримінальним процесуальним законом в тому чи іншому ступені;
- 3) результат, що отримується при використанні спеціальних знань, має доказове значення (самостійне або в основі іншого доказу)[1, с.36].

На сьогодні однією із процесуальних форм використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві є: а) провадження судової експертизи; б) участь спеціаліста при проведенні процесуальних дій.

Питання вивчення експертної діяльності експертів і роботи спеціалістів у кримінальному процесі, їх місця в такому процесі, статусу й значення були предметом дослідження Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, А.В. Іщенко, М.В. Салтевського, О.П. Сапун, М.Я. Сегай, С.І. Тихенко, М.Л. Цимбал та інших.

У зв'язку з уведенням у дію Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році (далі – КПК України) основною проблемою залишається визначення єдиної уніфікованої термінології вказаних спеціальностей, а також проблема професійної відповідності експертів і спеціалістів, їх взаємозв'язку під час досудового розслідування у формуванні доказів щодо матеріалів кримінальних проваджень. Тому актуальним на сьогодні є визначення ролі експерта і спеціаліста. Коли мова іде про експерта, то насамперед маємо на увазі висновки, отримані на науковій основі, а коли мова йде про спеціаліста, то ми маємо на увазі знання, які отримала людина на основі свого життєвого досвіду. Масив спеціальних знань становлять знання, що лежать в основі наявних наук і технологічних спеціальностей. До спеціальних знань належать і ті, що не охоплюються класифікацією наук та інженерно-технічних спеціальностей, але пов'язані на професійному рівні з будь-якою діяльністю.

Разом із тим змістова діяльність експерта найбільш повно визначається Законом України «Про судову експертизу». Так ст. 10 зазначає, що судовими експертами можуть бути особи, котрі мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче за спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності[2].

Не зрозумілим є питання різниці між «експертом» і «судовим експертом». Вважаємо, що «судовим» є той, хто має стосунок до самого судового процесу безпосередньо. Поняття експерт, яке не пов'язане з правосуддям, знаходиться ближче до поняття «спеціаліст». В етимології - це той, хто досконало володіє певною спеціальністю, має глибокі знання в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Отже, правове забезпечення судово-експертної діяльності визначає на сьогодні експерта як суб'єкта, з одного боку, правозастосовної, а з іншого - наукової діяльності.

Спеціаліст же виступає лише як суб'єкт приватної або допоміжної діяльності.

Відповідно до положень ст. 69 КПК України експерт - це незацікавлена в справі особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань[3].

У кримінальному процесі спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої

технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування й судом під час судового розгляду (ст. 71 КПК України).

Але, незважаючи на очевидну подібність не тільки в семантичному змісті, експерт і спеціаліст є різними процесуальними суб'єктами, про що свідчить низка відмінностей їх процесуального статусу. Як експерт може залучатись особа, внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів, стосовно спеціалістів закон такої вимоги не висуває.

Спеціаліст не проводить спеціального дослідження для встановлення нового спеціального факту, натомість факти встановлюються спеціалістом шляхом безпосереднього спостереження.

Відмінною рисою цих двох суб'єктів є різна правова оцінка результатів їхньої практичної професійної діяльності: висновок експерта та його показання - самостійні джерела доказів. Механізм їх отримання і процедура використання в доказуванні чітко регламентовані кримінальним процесуальним законом. Висновок спеціаліста як доказ не розглядається, а тому не включений у перелік доказів у кримінальному процесі. Постають питання: як саме сприймати висновок спеціаліста, який є дослідженням? Не зрозуміло, як сприймати, якщо КПК України не передбачає його як доказ із погляду інформації, якщо він не суперечить іншим матеріалам справи й установленим під час досудового розслідування та судового розгляду фактам.

Отже, консультації спеціаліста несуть для слідчого, прокурора, суду суто інформативний характер. Як спеціаліст може бути запрошена будь-яка особа, коло знань або вмінь якої передбачає надання інформації, необхідної в процесі.

Надання слідчому права запрошувати для участі в провадженні слідчої дії спеціаліста відкриває можливості для глибокого вивчення предметів і явищ, які відносяться до сфери досудового розслідування. Використання спеціальних знань розширює обсяг і збільшує якість отриманих фактичних даних, дозволяє більш повноцінно і всебічно оцінити взаємозв'язок предметів і явищ, що мають значення для кримінального провадження.

Експерт має більш широке коло повноважень, несе суворішу відповідальність у випадку невиконання своїх прямих обов'язків або вчинення незаконних дій, пов'язаних із професійною діяльністю. Спеціаліст не несе відповідальності за відмову від часі пояснень і дачу завідомо неправдивих пояснень. Відповідальність спеціаліста охоплюється тим, що у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні.

Експерт залучається до участі в кримінальне провадження виключно за постановою (ухвалою) особи в провадженні якої перебуває справа. У випадку залучення до справи спеціаліста суд виносить ухвалу, а в особи вимагається надання підтвердження наявності спеціальних знань, підтвердження стажу

роботу. Експерт лише пред'являє свідоцтво про право заняття експертною діяльністю.

Експерт залучається до сфери кримінальної процесуальної діяльності для провадження експертизи і надання висновку. Спеціаліст залучається до участі в слідчих (розшукових) діях для сприяння у виявленні, закріпленні і вилученні предметів і документів, застосуванні технічних засобів в дослідженні матеріалів кримінальної справи, для постановки запитань експерту, а також для роз'яснення сторонам і суду питань, які входять в його професійну компетенцію, оформлена у вигляді висновків або показань.

Діяльність експерта за своїм змістом є дослідницькою, а діяльність спеціаліста – консультативно-роз'яснювальною. Закон забороняє експерту самостійно збирати матеріали для подальшого дослідження, а спеціаліст вправі сприяти слідчому, прокурору у збиранні слідів кримінального правопорушення, предметів і документів, інших матеріальних об'єктів при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Спеціаліст і експерт є суб'єктами судово-експертної діяльності, які нерозривно пов'язані між собою, беруть участь в одній справі щодо здійснення справедливого правосуддя.

Ця діяльність є комплексною й передбачає підготовку до виконання експертами і спеціалістами своїх безпосередніх професійних обов'язків.

Отже, реальне поліпшення якості розслідування кримінальних правопорушень можливе за умови залучення до провадження слідчих дій із метою виявлення, фіксації, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів відповідних фахівців і застосування останніми сучасних науково-технічних засобів.

Список використаних джерел

1. Тетюев С. Форми использования специальных знаний. Законность.2009.№11.С.35-40.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII № /Верховна Рада України.

Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 20.11.2018).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI /Верховна Рада

України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>